

Gânditorul din mansardă. Jurnalul lui Søren Kierkegaard

NATAȘA MAXIM¹

“What prompts a beginning is a wonder”
(Kierkegaard, *Papers and Journals*).

Søren Kierkegaard’s diary translated from Danish by Alastair Hannay reveals the portrait of an individuality that lives and thinks against the official stream; *Thinker from the attic* is a phrase meant to gather the philosophers who have not systematized their knowledge, which put the emphasis on experience: Socrates–Kierkegaard–Nae Ionescu. Christianity is not a doctrine, an official dogma, but an existential communication that one can relate to only by living it, so every generation must understand the faith through their own experiences. The pattern of Kierkegaard’s dialectical thinking is reflected in an early diary entry from 1834 “You always need one more light positively to identify another”. Consequently, the concepts developed for 20 years have mirrored each other: individual vs. crowd, Christendom vs Christianity, aesthetic vs ethic, indicative vs subjunctive, dream vs reality. The diary is a cultural study based on the influence of the German culture (Hegel, Fichte, Schopenhauer) over the Danish one, a critique of superficial contemporaries and the fair mentality that characterized early nineteenth-century Copenhagen. The series of caricatures published in *Corsair* and the attack against People’s Church were the toughest moments in Kierkegaard’s maturity. The approach will address also personal reasons, such as family and his father’s influence, the story with Regine Olsen, the anguish, the fear and trembling, the suffering, the permanent loneliness that led him to become a pseudonymous writer or a writer under his own name. *Papers and Journals* reveals the birth of *Either-Or*, of *Repetition*, of *The Sickness unto Death*, of *The Concept of*

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

Angst or *The Practice in Christianity* and the circumstances that gave birth to Climacus and Anti-Climacus.

From G. Ibrăileanu's seducer Emil Codrescu, to Mircea Eliade's *Portuguese Journal* and *Oceanography* that takes whole sentences from Kierkegaard's diary, from the strange, creepy but original choice to speak with lunatics not with wise men to see if madness reveals more properly the riddles of life and the clown facade that one can find also in Emil Cioran, to the cult of the Idea, the fragile appearance and the disease accompanied by a huge ego emphasized by Camil Petrescu, to Benjamin Fundoianu's *La conscience malheureuse*, Søren Kierkegaard had a profound influence, although less notorious in Romanian culture.

Key-words: *experience, existential communication, dialectical thinking, thorn in the flesh, father's curse*

Jurnalul lui Søren Kierkegaard, tradus din daneză de Alastair Hannay, dezvăluie portretul unei individualități care merge împotriva curentului; *Gânditorul din mansardă* este o expresie menită să înglobeze filosofii care nu și-au sistematizat cunoștințele, care au pus accentul pe trăire, pe experiență, care au moșit Adevărul din oameni: Socrate–Kierkegaard–Nae Ionescu. Creștinismul nu e o doctrină, ci o comunicare existențială, pe care doar trăind-o o poți înțelege, de aceea fiecare generație trebuie să o ia de la capăt, să înțeleagă credința prin propriile fapte, prin propriile experiențe. Tiparul dialectic al gândirii kierkegaardiene se reflectă într-o notație timpurie, din 1834 „You always need one more light positively to identify another” (Kierkegaard 1996: 9) în consecință, conceptele dezvoltate timp de 20 de ani s-au oglindit reciproc: individul vs mulțimea, creștinismul vs creștinătatea, estetic vs etic, indicativ vs conjunctiv, realitate vs utopie. Jurnalul este și un studiu cultural, al influenței germane (Hegel, Fichte, Schopenhauer), o critică a superficialității contemporanilor și a mentalității de târg ce caracteriza Copenhaga începutului de secol XIX. Caricatura din *Corsarul* și atacul împotriva Bisericii Populare au fost cele mai dure momente ale maturității și ale

relației lui Kierkegaard cu contemporanii. Demersul va aborda și motivele interne ca influența tatălui, a Reginei Olsen, angoasa, *cutremurul din pământ*, suferința permanentă, singurătatea care l-au făcut scriitor fie sub pseudonim, fie sub nume propriu. Jurnal de bord al operei, *Papers and Journals* dezvăluie nașterea *Sau-Sau*, a *Repetiției*, a *Bolii de moarte*, a *Conceptului de angoasă*, a *Școlii creștinismului* și motivația pseudonimelor.

Notă: Traducerile în limba română ne aparțin. Se va observa citarea lui Kierkegaard atât în română, cât și în engleză. Motivul pentru care am decis ca unele pasaje ca cel despre ghimpele în carne să fie redată direct din traducerea din daneză a lui Alastair Hannay, constă în prezentarea veridică a stărilor lui. În engleză, Kierkegaard are o gravitate aparte, e el. Tradus în română își pierde din profunzime. Aici putem intra în domeniul hermeneuticii traducerii. Faptul că, spre exemplu, limba engleză are un câmp semantic al angoasei, plin de termeni extremi ca *sickness*, *wretchedness*, *affliction*, *torments*, *mental sufferings*, *sorrow*, *grief*, *anguish*, *anxiety*, *dread*, *nothingness*, *fear*, iar cel al limbii române se axează pe *îngrijorare*, *teamă*, *spaimă*, termeni cu o încărcătură psihologică mai redusă până s-a adoptat *anxietate* sau *angoasă*, constituie unul din argumentele pentru care am optat în unele pasaje pentru transcrierea din *Papers and Journals*. Un alt argument ar fi dorința pur personală de a înfățișa un Kierkegaard mai autentic, mai veridic.

Cui i-e frică de individ?

Pentru început, îmi propun să lămuresc cauza receptării lui difuze – între clasicism și romantism – și bazele viitorului existențialism. În ciuda contextului cultural în care s-a format și a scris, 1830–1855, a influenței lui Hegel, Heiberg, Schelling, Schleiermacher sau Fichte, a călătoriilor la Berlin, Kierkegaard nu este un scriitor romantic. Meditația în fața mării, descrierea lunii, a ruinelor castelului Guerre și a mormântului din Gilleleje de la 21 de ani, fac parte din dorința tânărului de a fi la modă, de a se plia curentului cultural, nu se datorează structurii mentale. Pe parcursul jurnalului mărturisește în dese rânduri respingerea romantismului și îmbrățișarea clasicismului prin Socrate, Platon și Aristotel:

Liniștea și certitudinea pe care ți-o dă citirea unui clasic, ce poate fi asociată maturității omului nu o ai în romantism – e ca și cum ai vedea un om scriind cu mâna tremurândă, și care va da o lovitură grotescă (Kierkegaard 1996: 81–82).

Redescoperit și revendicat de existențialiștii secolului XX, analizat de Heidegger în *Ființă și timp*, reinterpretat de Camus și Sartre, în existențialismul lui Kierkegaard exaltarea eului, conceptul de individ „the single individual” (Kierkegaard 1996: 277) nu vin din romantism, totul are o influență religioasă, argumentul lui pentru preeminența individului în fața mulțimii aflându-se în *Noul Testament*, din acest motiv vorbim de *existențialism creștin*, diferit de cel german și francez al secolului XX. Materialul care formează jurnalul lui Søren Kierkegaard, *Papers and Journals*, a fost structurat de Alastair Hannay în notații de jurnal propriu-zis, referiri la operele în curs de publicare și comentarii academice de natură filosofică, teologică, literară, fiind împărțit în mai multe stadii ale devenirii, în opinia mea cele mai importante fiind 1834–1836 (background-ul ce conține binecunoscuta căutare a scopului în viață, a Ideii), 1848–1849 – cea mai grea perioadă a vieții lui, când se mărește distanța dintre el și oameni în urma caricaturii *Corsarului*, oscilând între perioade de fericire extatică și cel mai sumbru pesimism și 1854–1855 (atacul împotriva Bisericii Daneze).

De la copilul plătând, dar acid cu profesorii care nu se ridicau la înălțimea așteptărilor „a sovereign impertinence towards teachers who failed to impress him” (Kierkegaard 1996: 5), la tânărul student la Teologie aflat în căutarea Ideii, a scopului în viață,

It is a question of understanding my destiny, of seeing what the Deity really wants *me* to do; the thing is to find a truth which is truth for *me*, to find the idea for which I am willing to live and die (Kierkegaard 1996: 32),

la omul matur în conflict cu *Corsarul* și Biserica, prezentarea jurnalului se concentrează pe interioritatea lui Søren Kierkegaard, pe metamorfoza lui, pe patimile și ghimpele lui în

carne, pe trecerea de la stadiul estetic al existenței la cel religios, Søren Kierkegaard devenind în ultimii ani ai scurtei vieți (42 de ani), un mistic. Dezamăgit de viață, la 22 de ani Kierkegaard refuză comunicarea, preferând să vorbească cu nebunii sau cu bătrânele decât cu oamenii sensibili, și ca să uite de sine și de lume, nu vrea să se retragă într-o mănăstire, ci într-un ospiciu pentru a verifica măsura în care nebunia poate revela misterele vieții:

I will run away from the world not to the monastery – I still have my vigour – but to find myself, to forget myself [...] I'll enter a lunatic asylum, and see if the profundity of insanity reveals to me the riddles of life [...]. Yes, a lunatic asylum – don't you think I may end up there? (Kierkegaard 1996: 69–70)

„A înțelege opera mea, scopul ei maieutic, înseamnă să înțelegi existența mea ca autor, viața mea” (Kierkegaard 1996: 372). Jurnal de bord al operei, *Papers and Journals* înregistrează scrierea cărților și pseudonimele menite să cultive gândirea critică a contemporanilor, să-i obișnuiască cu personalitatea, să nu mai accepte o opinie doar pentru că aparține unui anumit autor, să-i elibereze de tirania Au(c)torității. *Papers and Journals* dezvăluie nașterea *Sau-Sau*, a *Repetiției*, a *Bolii de moarte*, a *Conceptului de angoasă*, a *Școlii creștinismului* și motivația pseudonimelor, în special Climacus și Anti-Climacus. Johannes Climacus, pseudonimul păgân al lui Kierkegaard, aluzie la Hegel care voia prin argumente logice să demanteleze divinul pentru a-l face accesibil, ilustrează îndoiala care duce la disperare: „Climacus suferă agonia îndoielii, vrea să se întoarcă în timp dar nu poate. Tinerețea și-a pierdut-o în deliberări, viața lui e pierdută, nu a dobândit nici un sens și asta din vina filosofilor” (Kierkegaard 1996: 166). Anti-Climacus este autorul cărților religioase *Școala creștinismului* și *Boala de moarte*, fiind pseudonimul cel mai apropiat sufletește de Kierkegaard. În fiecare operă dezvoltă concepte asupra cărora revine în timp, majoritatea fiind construite dialectic: individ „the single individual”/ mulțime, omul ales „the wise man”/ omul comun, estetic/ etic, creștinism/ creștinătate, dogmă/ trăire, credință, angoasă, disperare, ghimpele în carne,

tratate în *Conceptul de angoasă* (1844), de Vigilius Haufniensis, *Boala de moarte* (1848), de Anti-Climacus, *Repetiția* (1843) de Constantin Constantius, *Teamă și cutremurare* (1843) de Johanes de Silentio, *Fărâme filosofice* (1844), de Johannes Climacus, *Școala creștinismului*, (1850) de Anti-Climacus, *Sau/Sau (vol. II, III)*, editate de Victor Eremita.

Exaltarea eului, conceptul de individ *the single individual* nu vin din romantism; la Kierkegaard totul are o influență religioasă. Dacă Luther reducea totul la *sola Scriptura*, argumentul lui Kierkegaard pentru preeminența individului în fața mulțimii se află în *Noul Testament*. Acest concept s-a cristalizat în urma conflictului de mai bine de opt ani cu „Corsarul”, organ al opoziției, fondat de Meir Goldschmidt – au și danezii evreii lor – care a publicat o caricatură ce l-a umilit, l-a făcut să se retragă din lume, să se interiorizeze și mai mult, acum apărând și mai pregnant diferența dintre omul ales și omul comun. Din acest punct de vedere, jurnalul este un studiu cultural, o critică a superficialității contemporanilor și a mentalității de târg ce caracteriza Copenhaga începutului de secol XIX: „God knowes they have treated me poorly enough, yes, mistreated me, as children mistreat an expensive gift” (Kierkegaard 1996: 227).

Putem găsi asemănări culturale între situația lui Kierkegaard „nu pot părăsi Copenhaga fără a părăsi Danemarca și limba daneză” (Kierkegaard 1996: 266) și starea României după Unirea din 1918 când *tinerii lupi* M. Eliade, E. Cioran, P. Comarnescu se simțeau prea mari pentru o cultură atât de mică, găsind un neajuns în limba română fără circulație internațională. De asemenea, perspectiva lui Kierkegaard asupra modernizării, introducerea căii ferate, centralizarea Europei, unirea țărilor sub forma unui nou turn Babel pentru a provoca angoasă Divinității, disprețul pentru presă, pentru mulțime, pentru democrație, cultul individului fac din el un conservator în gândire asemănător lui Eminescu sau P.P. Carp. În antichitate se cerea abilitate intelectuală, libertate de gândire, acum contemporanii lui cer filosofului să fie în pas cu moda. Chiar dacă își schimbă modul de a se îmbrăca este în continuare prizonierul unor oameni stupizi, răi, superficiali, invidioși, al

țării mici și al limbii. Copenhaga e un târg, lumea îl privește de parcă ar fi un englez excentric, toți îl disprețuiesc, iar o astfel de conspirație negativă poate fi imaginată doar într-o țară mică unde există un tip de invidie care derivă din faptul că toată lumea cunoaște pe toată lumea. Vinovată pentru suferința lui e presa care a transformat oamenii într-o turmă de vite „An inorganic deposit which can be called the public” (Kierkegaard 1996: 249). Ceea ce se publică nu are nimic comun cu informarea, ci cu amuzamentul, presa e o calamitate a statului, mulțimea e răul din lume. Notează o tendință către nivelarea societății prin reducerea diferențelor calitative dintre oameni, prin diminuarea rolului individului în politică, societate, literatură și aplecarea spre grupuri, asociații, partide. În același an, 1848, apare *Manifestul comunist* al lui Marx și Engels care diminuea rolul individului, exagerând importanța mulțimii; această idee, că individul își poate găsi împlinirea în asociații, e taxată de Kierkegaard drept o idee pernicioasă, iar comunismul o utopie. Dintre toate tiraniile, guvernarea populară sau democrația e cea mai proastă, cea mai lipsită de spirit, căderea a tot ceea ce este măreț și sublim. „Un tiran e totuși o ființă umană ori un individ. Măcar are decența unei idei, chiar nerezonabilă” (Kierkegaard 1996: 303). Unde e individul, se întreba retoric Kierkegaard? Pe cale de dispariție, putem adăuga. Kierkegaard era un Don Quijote, reprezentantul mental al unei lumi de vis. Cel mai mare rău al timpurilor lui e abolirea individualității; nimeni nu îndrăznește să fie o personalitate, să aibă propriile opinii, să gândească cu capul lui, toți se tem a fi sine, a fi diferit de celălalt.

Ghimpele în carne – un aisberg

Am vorbit cu medicul meu dacă acest dezechilibru structural între fizic și psihic poate fi depășit ca să realizez universalul. L-am întrebat dacă crede că spiritul meu e capabil prin voință să depășească acest conflict. S-a îndoit și m-a sfătuit să nu apelez la forța spiritului pentru că aș putea să mă simt mai rău. Din acel moment alegerea mea s-a făcut. Acel dezechilibru cu tot cortegiul lui de suferințe, l-am privit ca pe ghimpele în carne, limitarea mea, crucea mea. Am crezut că acesta este prețul pe care Dumnezeu mi-l cere pentru puterea spirituală care

nu are egal printre contemporani. Sunt distrus oricum. Dorința mea a devenit amară durere și umilință (Kierkegaard 1996: 229–230).

După această mărturisire din 1846, jurnalul devine religios, constituind un prag existențial după care Kierkegaard realizează semnificația despărțirii de Regine, motivul răutății contemporanilor, luându-și pe umeri crucea, acceptându-și destinul. Notează în 1834 că a venit pe lume printr-un delict, aluzie la vârsta tatălui când s-a născut el, 57 de ani, un alt motiv fiind blestemul din Iutlanda: „l-a blestemat [pe Dumnezeu, n.n.] pentru că a permis ca un copil nevinovat să sufere atât” (Kierkegaard 1996: 7). Moartea tatălui, în august 1838, la 81 de ani, îl inundă cu sentimente mixte. Pe de o parte scrie că este un sacrificiu pentru ca el să se dezvolte, pe de alta deplânge faptul că tatăl l-a lipsit de o copilărie normală. Motivele despărțirii de Regine rămân la fel de obscure pentru ceilalți, la fel de etice pentru el.

Dacă ar fi să-i explic cauza, ar trebui să o inițiez în lucruri teribile: relația cu tatăl meu, melancolia lui, noaptea eternă din sufletul meu, dorințele și excesele mele, angoasa care m-a făcut răătăcit (Kierkegaard 1996: 159).

În ceremonia de căsătorie fac un jurământ, deci nu trebuie să ascund nimic. Pe de altă parte sunt lucruri pe care nu îndrăznesc să i le spun. Faptul că Dumnezeu intră în căsătoria mea, e o ruină pentru mine (Kierkegaard 1996: 160).

Motivul paulinic e ca un aisberg: partea vizibilă, publică de care vorbește Kierkegaard însuși, a melancoliei ereditare, consecință a imprecăției paterne de la 11 ani din Iutlanda, și partea ascunsă, cea adevărată este un aspect de care se vorbește tot mai mult în exegeza kierkegaardiană. Alastair Hannay, Joakim Garff, Heidi Hansen și Leif Børk Hansen (Hansen, Hansen 1998: 352–358) consideră că acest ghimpe în carne este epilepsia, boală considerată atunci contagioasă, din cauza căreia bolnavul nu se putea căsători. Argumentele se află în transcrierea unei întâlniri cu medicul curant din 1846, pe care am citat-o mai sus. Un alt argument se află în ultimul capitol al jurnalului *The End or the Beginning*, unde Alastair Hannay

citează datele medicale păstrate din 1855 la spitalul Frederik. În miezul luptei cu biserica se prăbușise pe stradă din cauza unui atac cerebral. În conversațiile cu pastorul Emil Boessen, singurul prieten căruia i-a permis intrarea, reia tema paulinică spunând că doctorii nu înțeleg cauza psihologică a condiției lui, tratându-i paralizia picioarelor cu șocuri electrice:

The doctors don't understand my illness. It is psychological, now they want to treat it in the usual physician manner. It is bad. Pray for me that it is soon over (Kierkegaard 1996: 652).

[...] tell them my life is a big, and to others unknown and incomprehensible suffering. It all looked like pride and vanity, but it wasn't. I am no better than the others. I had my thorn in the flesh and so I didn't marry and couldn't take on an official position. After all I am a graduate in theology, and had a public title and private advantages, I could have got what I wanted, but I became the exception instead (Kierkegaard 1996: 653).

Nu a dorit să primească împărtașania din mâinile unui preot, ci ale unui mirean, întrucât preoții sunt funcționari, iar funcționarii nu au nimic în comun cu creștinismul.

Dialectica creștinism vs creștinătate, trăire vs dogmă opune credința autentică falsei credințe, iluziei, reprezentate de pastori și contemporanii lui care se gândesc la cer ca la topping-ul unei plăcinte. Lipsa credinței profunde e dovedită de faptul că nimeni nu pune accent pe individ și pe faptă, creștinătatea arată o masă de oameni, dar creștinismul e diferit de asta: „standardul *Noului Testament* pentru o ființă umană este să fie individuală, dar în zilele noastre totul e asociere” (Kierkegaard 1996: 577). Conflictul cu biserica a fost pregătit de epidemia de holeră din Copenhaga din vara lui 1853. Oamenii simpli au rămas în oraș, cei bine situați și preoții au plecat în vacanță, lucru care a provocat indignare, în consecință, atacul lui Kierkegaard a fost bine primit. Găsește dezgustătoare cochetația preoților, gătiți în mătase și fir de aur pentru a vorbi de Patimile și crucificarea lui Hristos.

Aș fi putut să mă pliez termenilor umani și să-mi fac viața ușoară, să fiu iubit și respectat. Dar am dreptul în fața lui Dumnezeu să fac asta? (Kierkegaard 1996: 262)

Creștinismul nu e doctrină, ci o comunicare existențială pe care o înțelegi doar trăind-o; pastorul nu ar trebui să fie un orator, ci o persoană care practică ceea ce predică, dar pastorii nu fac asta; totul e pompă, decor teatral, costume, seducție, iluzie. A fi creștin înseamnă suferință, modestie, total opus grandorii pastorilor. Arhiepiscopul Mynster, duhovnicul familiei și șeful bisericii protestante daneze, nu a fost un martor al adevărului, spune Søren Kierkegaard în contradicție cu adulatorii; a predicat îngăduința, iluzia, *e prea omenesc* cum ar spune Nietzsche, și e atât de străin de esența creștinismului, încât Kierkegaard îl consideră demonic, o îndepărtare de bine, de Adevăr.

Înțelegerea jurnalului lui Søren Kierkegaard dezvăluie portretul unui maieutician al ideii de divin, un gânditor axat pe individ și individualism care a respins sistemul și gândirea oficiale. Slab, firav, melancolic „sick in my mind” (Kierkegaard 1996: 593), cu o minte scilpitoare drept armă de apărare, preferă solitudinea convențiilor sociale. După 1846, în ultimii 10 ani ai vieții se observă retragerea din fața lumii, autoexilarea în creștinism, văzându-se ca un agent secret al divinității care observă tainele pentru a le duce mai departe.

Bibliografie

- KIERKEGAARD S., *Papers and Journals: A Selection* (Translated with introductions and notes by Alastair Hannay), London, Penguin Publishing, col. Penguin Classics, 1996.
- HANSEN H., Hansen L.B., *The temporal lobe epilepsy syndrome elucidated through Søren Kierkegaard's authorship and life*, in „Acta Psychiatrica Scandinavica”, Vol. 77, Issue 3, March, 1998.